

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

**Lliçó magistral del prof. Dr.
Julio Fernández Garrido
pronunciada en l'Acte d'Obertura
del Curs Acadèmic 2024 - 2025
de la Universitat de València.**

València, 13 de setembre de 2024

«Cal lluitar contra el que és aparentment natural,
que no és natural sinó social.
Les coses no són així perquè són així,
sinó perquè les hem fetes així i per tant
les podem canviar.»

Noves infermeres per a un nou paradigma d'atenció a la salut

Reconec, i agraiïsc, l'immens honor que se m'ha atorgat designant-me per a impartir aquesta lliçó inaugural en un lloc tan significatiu per a mi i davant una audiència tan destacable. A aquesta profunda satisfacció s'hi afigen a més dos fets singulars que fan que aquesta ocasió siga especialment significativa. D'una banda, l'efemèride dels 525 anys de la creació d'aquesta ja més de cinc vegades centenària Universitat de València, que encara celebrem i que la fa més fàcilment recordable, i de l'altra, el fet de representar, com sent que ho faig avui, un col·lectiu professional, el de la infermeria, que, admetem-ho des del principi, no compta encara amb el prestigi professional ni el reconeixement social de moltes de les altres professions avui reunides ací, malgrat que les aules universitàries sí que ens atorguen les competències per a merèixer aquests atributs amb solvència i des de fa molts anys.

Per això, a més d'agrair de tot cor la magnífica

oportunitat que em brinda impartir aquesta lliçó, vull aprofitar per a exposar davant de vostès la qüestió fonamental subjacent al seu títol i que no és altra sinó demostrar que les infermeres i els infermers som la peça clau per a millorar l'atenció sanitària en aquests temps de canvi de paradigma. Així, al llarg dels pròxims minuts exposaré quines són les competències que els professionals de la infermeria necessiten per a afrontar amb èxit professional els reptes del futur en matèria de salut. Èxit que, si s'aconsegueix, serà altament beneficiós per a la societat en conjunt.

Respondré a les qüestions tècniques que necessàriament ens plantejarem, però no seria honest amb la meua habitual manera de procedir si no aprofitara l'ocasió igualment per a mostrar-los avui, per a reivindicar fins i tot, si se'm permet, el valor i la importància d'una professió, la d'infermera o la d'infermer, que a parer meu és cada vegada més necessària i més valuosa en aquesta controvertida i canviant nova època actual. Una professió que continua trobant nombrosos entrebancs per al seu desenvolupament professional i que potser, només

potser però molt probablement, continua pagant l'alt preu que suposa ser una professió feminitzada, perquè són majoritàriament dones les persones que l'exerceixen.

Exposaré una sèrie de dades científicament contrastades, i així i tot les meues paraules podran arribar a provocar una certa controvèrsia. Però, per favor, no s'inquieten.

Al meu barri hi havia un vell perruquer que després de preguntar al client com volia que li tallara els cabells, si li'ls havia de tallar molt o poc, si volia la ratlla a un costat o a l'altre, acostumava a buscar informació addicional per a millorar el servei: “Vol que li talle els cabells amb conversa o sense?” solia preguntar, i després matisava... “I la conversa, la vol amb controvèrsia o sense?”.

Parlaré de la professió infermera en l'actualitat i expressaré el meu punt de vista sobre el paper de la nostra professió i el d'altres professions relacionades. Les discussions entorn de les fronteres entre professions tenen un inevitable to pujat de controvèrsia. Però vinc ací com a infermer i com a professor universitari amb experiència

en gestió sanitària, en investigació i, sobretot, en formació clínica d'infermeres. D'aquestes infermeres modernes que necessita la nostra societat per a afrontar els reptes actuals en matèria de salut. Els professionals de la salut tenim l'obligació d'entendre'ns, de donar-nos suport i de créixer conjuntament per al benefici de les persones que atenem. Per això, els pregue comprensió sobre els meus arguments perquè necessite poder parlar amb honestedat i confiança.

Quines noves competències haurien d'assumir les infermeres i infermers?

Quan vaig començar a buscar arguments per a construir aquesta lliçó inaugural, em vaig posar a donar voltes a la idea de com hauria de ser la infermera que es demana per a les pròximes dècades i vaig pensar en les noves formes d'exercici professional de la infermeria que en aquest país, i sobretot en altres, es comencen a generar i desenvolupar amb significatius beneficis en forma d'estalvi econòmic per al sistema sanitari, però sobretot aconseguint una significativa millora en anys i en qualitat de vida per als usuaris i usuàries d'aquests sistemes de

salut. Vaig pensar en les infermeres de pràctica avançada, tan significatives des de fa alguns anys en la sanitat estatunidenca, britànica i dels països nòrdics; vaig pensar en el paper de les infermeres especialistes, per sort cada vegada més freqüents en el nostre sistema sanitari i especialment a la nostra Comunitat Valenciana; vaig pensar en les infermeres doctores i en les diferents àrees i modalitats formatives que reclamen les infermeres, i ràpidament em va quedar ben palès el fet que els actuals professionals de la infermeria caminem incansablement en cerca de noves competències i responsabilitats que ens permeten arribar més enllà d'on actualment arribem. Alhora, però, vaig ser també conscient que alguna cosa fem malament com a professió quan necessitem plantejar-nos massa sovint cap a on anem, quan persistim a reclamar un lloc que considerem digne en l'organigrama sanitari i quan continuem esperant alguna cosa que mai acaba d'arribar.

És evident que el meu plantejament provoca nombroses preguntes: per què parlar de la infermera del futur?, en què serà diferent aquesta infermera de la infermera actual?, és que estem pensant per a les infermeres

en una activitat professional diferent de la que hem conegut fins ara?, si prenem l'exemple de la nostra actuació en la recent pandèmia per covid, hem donat mostres de com ha de ser aquesta infermera en revelar algunes de les nostres fortaleses o només hem mostrat les nostres debilitats?

Jo trobe que si els infermers tenim dubtes sobre l'exercici de la nostra professió és perquè no estem còmodes amb el que percebem entorn del nostre acompliment professional, perquè en el desenvolupament de la nostra feina diària som conscients que la població té demandes de salut que no atenem, perquè sabem que la societat no té clar realment què som o què fem ni el que som capaços o no de fer. I també, no ho oblidem, perquè nosaltres mateixos com a infermers no tenim clara la resposta a cap d'aquestes preguntes ni sabem cap a on anem, més enllà de sentir-nos imprescindibles.

Així doncs, per a preparar el futur d'aquesta professió serà molt oportú analitzar les circumstàncies que puguem determinar les necessitats i els perfils professionals necessaris per als pròxims anys en el marc d'un context sanitari que es presenta força complex, canviant i

exigent. I entre aquestes noves circumstàncies que envolten el sistema de salut, hi ha almenys dos fets que em fa l'efecte que són especialment significatius.

El primer és sens dubte els transcendentals canvis esdevinguts en el sistema sanitari d'uns pocs anys ençà.

En el món sanitari sabem que si les necessitats de salut canvien, les respostes del sistema i dels seus professionals han de canviar també. Hi ha prou fets singulars que revelen la necessitat d'una urgent adaptació del sistema de salut i dels seus professionals: l'aparició de malalties contagioses greus, desconegudes o sense tractament eficaç, que posen reiteradament en suspens el nostre sistema de salut pública (de segur que tots vostès estan pensant en la pandèmia per SARS-CoV-2, però no s'obliden de la grip aviària o d'altres infeccions reemergents). L'envel·liment demogràfic exponencial i el consegüent augment de la prevalença de patologies cròniques, de discapacitat i dependència que tensa considerablement el sistema assistencial. Els nous escenaris en la política social derivats de la globalització (la migració, les diferències i desigualtats en la salut de la població, la pobresa i l'exclusió...).

El vertiginós desenvolupament de la tecnologia sanitària, que demana professionals altament qualificats o l'envelliment del mateix personal sanitari que revela una preocupant escassetat de professionals, com es posa de manifest cada estiu, amb centres assistencials mal dotats de personal sanitari i fins i tot tancats, o per la competència que s'estableix entre els països econòmicament més potents per a atraure aquests professionals. Segons dades del Consell General d'Infermeria[1], el nombre d'infermeres que entre 2016 i 2023 havia abandonat el nostre país per anar a treballar en altres destinacions arribava a la xifra de 6187 professionals. Només l'any 2023, més de 1473 infermeres van abandonar Espanya cap als països nòrdics, els EUA, el Regne Unit i Irlanda. Atretes per l'estabilitat laboral i els millors salaris? Sí, sens dubte, però també per la major competència i autonomia en les funcions professionals, que fan més atractiu l'exercici de la professió. No cal dir que aquests altres països es fregen les mans per l'altíssima preparació de les infermeres diplomades a les universitats espanyoles que, amb el seu elevadíssim nivell formatiu, els ixen més que a compte per a millorar la

salut de la seua ciutadania. Però no obliden que aquestes mateixes infermeres que se'n van a altres països són precisament les que necessitem en el nostre sistema sanitari. La sanitat espanyola és la sisena pitjor dotada d'Europa en nombre d'infermeres. El nostre país necessitaria contractar 95.000 d'aquestes professionals per a aconseguir la ràtio de 8,7 infermeres per cada 1000 habitants que presenten els països de la UE¹ [2].

La segona evidència sobre la qual dissenyar el futur professional per a les infermeres serien els canvis en els valors i expectatives de la ciutadania en matèria de salut i en la provisió de serveis sanitaris. Assistim a un clamorós avanç dels recursos sanitaris de caràcter privat,

¹ La ràtio d'infermeres per cada 1000 habitants a la Unió Europea arriba a una mitjana de 8,75 infermeres, mentre que a Espanya la mitjana se situa en 6,2, que converteix la sanitat espanyola en la setena pitjor dotada d'infermeres a tot Europa. Es calcula que farien falta 95.000 infermeres per a igualar la mitjana dels països de la UE. La Comunitat Valenciana presenta la pobra dotació de 4,1 infermeres per cada 1000 habitants. Contràriament (i des del meu punt de vista, fora de tota lògica), la ràtio de metges a Espanya constitueix la quarta major proporció de tot Europa, amb 4,5 metges per cada 1000 habitants, significativament superior a la mitjana de la Unió Europea (4,1).

a vegades derivats del mateix sistema sanitari públic, que anirà augmentant els anys vinents. La demanda de sanitat privada és un clar senyal que la població no se sent adequadament atesa. No obstant això, com planteja el Consell Europeu i recullen els objectius de desenvolupament sostenible i totes les cartes d'intencions i fulls de ruta nacionals i internacionals, entre els valors i principis comuns de la ciutadania europea destaca la necessitat d'un sistema sanitari de qualitat i amb cobertura universal que al nostre país es troba desgraciadament en un clar retrocés. Un model de sanitat privada no és la solució.

Senyores i senyors, davant aquests desafiaments, les infermeres s'han de plantejar accions, el sistema sanitari s'ha de plantejar accions, la universitat s'ha de plantejar accions i la societat en conjunt s'ha de plantejar accions.

Respecte als professionals d'infermeria, aquestes accions passen per analitzar primerament si el camí que recorrem des de la formació universitària fins al lloc de treball és el correcte; en segon lloc, per revisar amb detall el nostre paper i acompliment en l'atenció a la salut i

en el sistema sanitari (a escala global, perquè les mirades pròximes ja no serveixen), i finalment, per avaluar si la força de treball sanitària i la capacitació i activitat que els seus professionals desenvolupen permeten garantir la sostenibilitat i la qualitat dels sistemes de salut.

Sorgeix doncs una important qüestió: les universitats estan formant adequadament les infermeres que es requereixen per a afrontar aquests canvis?

A l'hora de dissenyar les competències d'aquesta infermera que necessita la població (o el sistema sanitari) els pròxims anys, és evident que hem de partir del reconeixement dels nombrosos canvis que com a professió ja hem realitzat, molts per a millor. De nou, la pandèmia ens ha col·locat en una immillorable situació per a reclamar l'exercici d'algunes competències que hem demostrat posseir i que indubtablement serien de gran benefici per al sistema sanitari i sobretot per a les persones que atenem. La potenciació de les consultes infermeres –en particular les que es destinen a l'atenció de l'infant sa o de malalts crònics no complexos–, la contractació d'infermeres especialistes o de pràctica avançada o l'exercici

de la competència de prescripció infermera són indubtablement avanços necessaris que en altres països han fet estalviar centenars de milers d'euros al seu sistema sanitari i a més han donat uns resultats magnífics en la millora de les condicions de salut de la població.

De fet, l'OMS, en paraules del seu director general Tedros Adhanom, cita les infermeres com el professional clau per al futur de la salut al món. Destaca la importància dels infermers i infermeres en el control de la salut de les persones, de les famílies i de la comunitat, i reconeix la infermeria com la professió més important per a aconseguir el canvi necessari en la qualitat i en l'eficàcia de l'atenció a la salut global [3].

No sé si ja ens trobem realment a l'altura de les elevades expectatives que ens atorga l'OMS, però crec que anem pel bon camí.

La contribució de les infermeres al servei de la salut ha sigut molt important i valuosa al llarg de la història, i tot i que potser no ha sigut prou reconeguda, la seua aportació en l'actualitat ha adquirit una dimensió i transcendència més importants, ja que conté moltes de

les claus per a respondre a les noves demandes de salut.

La professió d'infermera està entre la sanitat i l'humanisme, i aquesta capacitat, adquirida amb els anys de formació i exercici professional, ens converteix potser en una professió més poderosa del que pot arribar a ser-ho qualsevol altra per a aquest canvi necessari en el paradigma de la salut.

La infermera es debat sovint entre els seus dos rols intrínsecs: d'una banda, l'exigència d'una competència cada vegada més específica i complexa en habilitats i procediments clínics per a l'atenció a la malaltia, i de l'altra, el nostre imprescindible i identitari rol humanista caracteritzat per la cura, l'ensenyament i l'ajuda als pacients, i per garantir la seua dignitat i la compassió davant el dolor, la desesperança i els moments més durs pels quals passen les persones malaltes i les seues famílies. El debat entre aquestes dues dualitats de les infermeres és inútil i estèril. No hi ha dualitat entre aquestes dues àrees d'intervenció en la infermeria perquè ambdues són cares d'un mateix exercici professional. I si n'hi ha, aquesta dualitat ens fa imprescindibles i irremplaçables com no ho

seran altres professions. Malgrat la intel·ligència artificial i altres tecnologies que a poc a poc aniran relegant l'acció humana a un segon pla, l'atenció directa, l'empatia, la veritable comunicació i el contacte humà, ens converteix en irremplaçables.

Amb la crisi provocada per la covid, la infermera es va anar erigint en quasi l'únic factor d'humanitat en aquest entorn hipertecnificat, invasiu, agressiu i destructor de la intimitat que són els hospitals en general i les UCI en particular, on els pacients en situació crítica, ofegats en el dolor, la por, l'angoixa i la incertesa es van veure privats de la companyia dels éssers estimats, fins i tot en el moment de la seua mort. I si en aquest tràngol van trobar una mà que prenguera la seua, segurament va ser la d'una infermera.

Això ara ja ho sap molta gent ací fora.

El que no sé si saben és que la professió d'infermera ha evolucionat com ho han fet poques en les últimes dècades. Cada nova promoció universitària d'infermeres ix al mercat professional més qualificada, més autònoma i segura del seu potencial, i cada vegada més i més infer-

meres es doctoren i contribueixen amb la seua investigació a augmentar la producció científica internacional en ciències de la salut.

L'activitat de les infermeres ha canviat molt durant els últims anys. Ser una bona infermera avui dia no consisteix solament a ser una persona amb un cor amable. Sinó a tenir una ment àgil i intel·ligent per a fer front a la complexitat i la naturalesa canviant i exigent del sistema sanitari actual.

És evident que els infermers som professionals científics, altament qualificats i amb un elevadíssim nivell de lliurament personal però, curiosament, i malgrat estar presents en el 90% de tots els serveis de salut del món, continuem sent invisibles als despatxos dels ministeris i a les agències internacionals on s'adopten les decisions.

Sembla doncs una postura intel·ligent dotar les infermeres del protagonisme, els recursos i l'autonomia suficients perquè totes aquestes capacitats adquirides amb la formació universitària puguen ser desenvolupades.

I aquest és el missatge més important que avui voldria transmetre.

La nostra societat s'enfrontarà els pròxims anys a l'intens impacte negatiu sobre la salut que provocarà l'enorme quantitat de problemes nous, greus i complexos d'un món globalitzat, econòmicament desigual, significativament envellit i sotmès a una tremenda degradació mediambiental. En totes aquestes situacions, la necessitat de tenir cura de les persones es manté constant i és un repte il·lusiónant per als infermers i infermeres, que volem encarar amb passió, amb obstinació i, sobretot, amb investigació, ciència, compromís i lideratge.

Com a integrants d'una societat que es veurà afectada per nombrosos canvis i esdeveniments que impactaran de manera profunda en les seues possibilitats de viure en les millors condicions de salut, sembla oportú permetre els canvis que la infermeria reclama per a desenvolupar-ne tot el potencial.

Perquè com ja es va dir en el I Comitè d'Experts en Infermeria, (OMS, 1950) [4]: en aquells països on només la medicina ha aconseguit un alt grau de desenvolupament, però no la infermeria, l'estat de salut de la població no reflecteix el nivell de progrés assolit per la

primera.

I acabe. Però m'han de permetre que m'adrece directament ara a les infermeres que avui assisteixen en un significatiu nombre a aquesta prestigiosa sala i també a la resta de professionals sanitaris: companyes i companys no ens enganyem. Continguem l'ego perquè podem perdre una magnífica oportunitat.

Els gremis sanitaris ens entusiasmem una mica massa quan parlem de nosaltres mateixos. En els nostres actes particulars, o quan se'ns pregunta en algun fòrum científic o professional, ens encoratgem, ens adornem amb belles paraules i ens posem poètics per glossar la gran contribució social de cadascú, per dir com en som, d'imprescindibles, i com la fem de bé, la nostra feina. Igual que un professor que vol reivindicar la seua assignatura, clamem mostrant els devastadors efectes que tindria la nostra sobtada desaparició.

Ningú podria imaginar una sanitat sense infermeres, però... algú la imagina sense metges?, sense farmacèutics, fisioterapeutes, zeladors o sense auxiliars de cuina?

Ho sent, però he nascut agnòstic per a aquest tipus de bajanades. A mi, el que em commouen són les persones que en cada professió o ofici tiren avant el treball. Són aquests que “penquen” els que ens redimeixen a tots de l’estupidesa gremial. No puc traure’m del cap una auxiliar d’infermeria i dos zeladors que van fer més humà l’últim ingrés del meu pare en un hospital valencià deshumanitzat, com no van ser capaços de fer-ho cap dels altres sanitaris. Aquests autèntics professionals (col·legiats o no) els orienta i els motiva tenir el pacient com a guia per al seu compromís i acompliment quotidià.

I és ací on vull posar l’atenció: entre altres coses, allò que segurament reclama el segle XXI per a la nova infermera és recuperar la perspectiva de la cura centrada en les persones, i no la dels gremis. La perspectiva dels diferents grups de professionals treballant en equip, garantint la seguretat dels pacients i desenvolupant una visió holística, integral i integradora de la salut de les persones. I ací, els infermers som cridats per a fer una imprescindible labor d’unió, cohesió, seguretat i lideratge.

No serà possible sense la participació d’altres pro-

fessionals de la salut dels quals esperem una mà estesa per a conformar equips. No serà possible sense el compromís de la classe política, a la qual demanem altesa de mires per a veure el nostre potencial i atorgar-nos la seua confiança mitjançant lleis i normatives que ens amplien l'autonomia i les competències professionals, com ja passa en altres països. I no serà fàcil, per descomptat. No serà un camí ple de flors, encara que tampoc hauria d'estar sembrat d'espines.

I acabe les meues paraules deixant-los una ultima reflexió.

Fa uns quants anys vaig passar un període d'investigació a la universitat d'un país en una zona tropical. Quan acudia cada matí a la facultat on treballava, veia en el camí uns arbres enormes que em tenien encisat. Eren d'una grandària considerable, amb la fusta molt fosca, les fulles de color verd intens i unes belles flors roges.

Els feia moltes fotos amb el mòbil i vaig preguntar com es deia aquest arbre. «Es diu flamboyán», em van dir, «però ací l'anomenem 'l'arbre del matrimoni'». «És clar!», vaig comentar, «És tan bell que segur que les

parelles es posen davall de totes aquestes flors roges per demanar-se en matrimoni; serà una magnífica estampa». «No, no!», em van dir, «En diem l'arbre del matrimoni perquè al principi l'arbre són tot flors, però després les flors cauen i es converteixen en punxes».

La veritat és que el comentari va acabar amb la meua idea romàntica del matrimoni. Però aquesta metàfora l'he utilitzada moltes vegades per a parlar dels reptes que poden suposar les tasques complicades i per a il·lustrar com la nostra manera de veure les coses pot influir en la seua consecució.

És evident que construir aquest nou paradigma d'atenció a la salut centrada en les persones, on les infermeres tinguen més protagonisme i lideren els equips de salut no serà fàcil; no seran tot flors, però tinguen la seguretat que no seran tot punxes. Si pensem en els beneficis per a les persones usuàries del nostre sistema sanitari, em fa l'efecte que més aviat tot el contrari.

Moltes gràcies.

BIBLIOGRAFIA

1. Informe sobre la migración de enfermeras.
Consejo General de Enfermeras. Ed. CGE.
Mayo 2024.
2. Los sistemas sanitarios en los países de la UE.
Características e indicadores de salud en el
siglo XXI. Ministerio de Sanidad. Gobiernos de
España. 2022.
3. Comisión de expertos en enfermería de la
Organización Mundial de la Salud. Informe de
la Primera Sesión. Pan American Health
Organization (OPS United States Washington,
D.C., 1969).
4. International Council of Nurses (ICN). World
Congress. Resources and magazines.
November, 2021.

VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA